

עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי

עורכת: ד"ר מירה צורף

כרך 4, מהדורה מיוחדת 1021, 9 ביולי 2014

בצוק העתים: חמאס במהלך אסטרטגי

ד"ר הראל חורב

ההסלמה בימים האחרונים, אשר הובילה למבצע 'צוק איתן', איננה עוד סבב טקטי מוגבל של אלימות כבימים עברו, אלא חלק ממהלך אסטרטגי של חמאס, המנסה לנצל את הנסיבות שנוצרו על מנת לבצע שינוי מהותי במצבה הגיאופוליטי, הכלכלי והפנים-פלסטיני הקשה. נראה שהנוסחה הישראלית "שקט יענה בשקט" מבטאת אי-הבנה של כוונות חמאס ושל השינוי המתחולל ב'דקדוק הפנימי' של כללי המשחק שאפיינו את סבבי האלימות הקודמים. תנועת חמאס איננה חפצה כעת בשקט, שכן, באין מוצא אחר היא רואה בהסלמת התגובה הישראלית – בין אם בטווח המידי במבצע 'צוק איתן' או בטווח הבינוני – פתח תקווה לשבירת טבעת הכיתור המדיני והכלכלי בו היא נתונה.

מבצע 'עמוד ענן' בנובמבר 2012 היווה נקודת שיא עבור חמאס שכן, למרות הפעולה הישראלית הצליחה התנועה לשמור על שליטתה ברצועה ולהפגין יכולות מבצעיות שהגבירו את הפופולאריות שלה, גם בגדה המערבית; האמיר הקטרי העניק לה מענק תמיכה בסך 400 מיליון דולר ובמצרים שלט נשיא ידיו, איש 'האחים המוסלמים'. הגיבוי המדיני והכלכלי לו זכתה איפשר לחמאס לנטוש על רקע מלחמת האזרחים בסוריה את 'ציר ההתנגדות' (איראן, סוריה, חזבאללה והג'יהאד האסלאמי) תוך ויתור על חלק מהתמיכה הכלכלית והצבאית לה זכתה עד אז מאיראן. אלא שבחלוף חצי שנה ממבצע 'עמוד ענן' נקלעה חמאס למשבר הקשה בתולדותיה: מורסי הודח, חמאס הוכרזה כתנועת טרור במצרים, וצבא מצרים השמיד את מרבית מנהרות

ההברחה שהיו צינור חמצן כלכלי לרצועה בכלל, ולהכנסות חמאס ממיסים בפרט. ביוני האחרון אזל גם המענק הקטרי וחמאס נותרה ללא יכולת לממן תשתיות חיוניות כגון חשמל, ואף לא לשלם את משכורותיהם של ארבעים אלף מקבלי המשכורות שלה. נסיבות אלו היו מניע עיקרי מבחינת חמאס לפיוס בינה לבין הרשות הפלסטינית, עליו חתמה באפריל האחרון מתוך עמדת נחיתות מובהקת וכשהיא מקבלת את רוב תביעות הרשות. בתמורה ציפתה חמאס שהרשות תקל על מצוקתה הכלכלית ותשלם את משכורות עובדיה.

על רקע זה נראה כי בעת הזאת היו חטיפתם ורציחתם של שלושת הנערים הישראלים, נפתלי פרנקל, אייל יפרח וגיל-עד שאער, אירוע לא-רצוי מבחינת ההנהגה המדינית של חמאס. אכן, ההיסטוריה של חמאס גדושה בדוגמאות בהן התארגנויות מקומיות, כגון חוליית סילואן שרצחה את ניסים טולדנו ב-1992, ביצעו פעולות בשמה ללא תאום מראש. במרבית המקרים חמאס אימצה פעולות כאלו משום שעלו בקנה אחד עם תפיסת המאבק שלה. אולם בעיתוי הנוכחי, כשהיא אוחזת בנכסים מדינתיים המגבירים את שיקולי הרווח והפסד שלה, לא יכלה לנהוג כבעבר ואת המחיר החלה לשלם כמעט מיד. אבו מאזן ראה בחטיפה התפתחות שאימה לשמוט מידי את ההישגים שקצר בזירה הבינלאומית, ובראשם התקבעות ההנחה שרווחה כי המשא ומתן נכשל באשמת ישראל. הגינוי האמיץ והחד-משמעי שהשמיע לחטיפה לווה מידיית בסיומו דה-פקטו של הפיוס. המשכורות שהובטחו לעובדי המנגנונים של חמאס נותרו בקופת הרשות ומנגנוני הביטחון של הרשות שבו לפעול נגד התארגנויות חמאס בגדה המערבית.

ההתפתחויות הללו מצאו את הנהגת חמאס בימים הראשונים למשבר החטיפה ללא אסטרטגיה ברורה שהובילו אותה לדבר בקולות סותרים. מחד גיסא, הכחישו דוברים כסמי אבו זוהרי את מעורבות חמאס בחטיפה. מאידך גיסא, בכירים כח'אלד משעל, אסמאעיל הניה, פאוזי ברהום ומושיר אל-מצרי העניקו לגיטימציה לחטיפה, ברכו את החוטפים, עיוותו את העובדות בדבר גילם הצעיר של הנרצחים (משעל התייחס אליהם כאל "חיילים"); הניה כינה אותם "מתנחלים" והשמיעו איומים כלפי ישראל לבל תפתח בפעולה כנגד חמאס. כחלק מכפל הלשון הזה ציין משעל בראיון לאל-ג'זירה כי הזרוע הצבאית של חמאס איננה כפופה לזרוע המדינית, ובעשותו כן הותיר פתח לנטילת אחריות עתידית מצד חמאס.

ואולם, ככל שהתבררה רצינות כוונותיה של הרשות לסיים את הפיוס, הלכה והתגבשה בחמאס אסטרטגיה אחידה וניצית, הן כלפי הרשות והן כלפי ישראל. ביום האחד-עשר לחטיפת שלושת הנערים (23 ביוני) הכריז ראש ממשלת חמאס, אסמאעיל הניה, כי האנתיפאדה השלישית

כבר החלה בגדה המערבית. אמירה כזו איננה מותרת ספק באשר לעומק הקיטוב והמשבר בזירה הפוליטית הפלסטינית, שכן, היא עומדת בניגוד בוטה להתנגדות המוצהרת של הרשות לאנתיפאדה חדשה ומאששת את חשדותיה כי חמאס חותרת לערער את היציבות הביטחונית בגדה. הרשות מודעת לניסיונות אלו זה זמן רב, ולכן מזה כשבעה חודשים היא איננה מסתפקת בחיזוק מנגנוני הביטחון שלה, אלא מחזקת את אחיזתה ברחוב גם באמצעות מנגנוני הלא-פורמאליים, ובראשם ארגון התנזים של הפתח. דוברי חמאס לא מותירים גם הם ספק באשר לעומק הקיטוב: איש הלשכה המדינית, מוסא אבו מרזוק, טען ב-2 ביולי כי אבו מאזן ויתר למעשה על רצועת עזה וגם אם תינתן לו – לא ירצה בה ולכן "ייתכן כי חמאס תשוב לשלוט בלית ברירה ברצועה". ב-7 ביולי כבר דווח על ירי של אנשי חמאס לעבר נאמני פתח ברצועה.

למרות חשיבותו של הקיטוב הפנים פלסטיני המעמיק, ההתפתחות המרכזית מבחינת חמאס טרם פתיחת מבצע 'צוק איתן' הן המהומות שפרצו בשועפט ובישובים ערביים בישראל בעקבות רציחתו של הנער מוחמד אבו ח'דיר בידי קיצונים יהודים. חמאס תפשה את המהומות כראש-גשר לקידום שאיפתה האסטרטגית להבעיר אש בגדה, שתתעל את הלחץ הפנימי על חמאס לעבר ישראל והרשות בתקווה לשנות את עמדת המיקוח של חמאס ולהקל על המציאות הקשה בה היא נתונה. לפיכך כל עוד קיים אותו ראש-גשר תנסה חמאס, קרוב לוודאי, להרחיבו למקומות נוספים באמצעות לחץ הרקטות מדרום.

זוהי, כך נראה, הסיבה העיקרית לכך שהניסיונות הישראליים והמצרים להביא להפסקת אש לא צלחו עד כה. פרשנים ישראלים מיחסים זאת לעתים קרובות לעצמאות הזרוע הצבאית של חמאס, העושה ככל העולה על רוחה מבלי להתחשב בסמכותה של הזרוע המדינית. דומה שהערכות אלה מוגזמות במידת מה, שכן עצמאותה של הזרוע הצבאית נפגעה בעקבות ההתנקשות הישראלית במפקדה, אחמד ג'עברי, בנובמבר 2012. קשריו של ג'עברי עם ח'אלד משעל ששלט בצינור המימון האיראני הם שאפשרו את עצמאות הזרוע הצבאית ואולם בעקבות התקררות היחסים עם איראן בשנתיים האחרונות ומותו של ג'עברי – ספק אם אלו הם פני הדברים גם כיום. כמו כן, הצהרותיה של ההנהגה המדינית אינן חושפות מחלוקת פנימית, נהפוך הוא – הן הפכו מיליטנטיות מאד מרגע שהתברר כי הפיוס עם הרשות הפלסטינית קרס. חמאס, למרות כל קשייה, מפגינה עדיין שליטה בנעשה ברצועת עזה, והדבר התבטא גם בפעולותיה הצבאיות לפני פתיחת המבצע ששיקפו הסלמה הדרגתית ונשלטת.

המציאות עד לפתיחת מבצע 'צוק איתן' ביטאה את רצונה של חמאס לנצל את התסיסה כל עוד רחשה. ראייה לכך ניתנה בסוף השבוע האחרון (4-5 ביולי) כשדוברי חמאס החלו לדרוש כי בתמורה להפסקת האש תחדל ישראל לא רק מן החיסולים, אלא גם תסיר את המצור מעל הרצועה. ב-7 ביולי הוסיפה לכך דרישה לשחרור כל משוחררי עסקת שליט שנעצרו במהלך החודש האחרון, וכן את פתיחת מעבר רפיח למצרים. ואולם, חמאס יודעת היטב כי הסיכויים שישראל או מצרים יענו לדרישות כגון אלה נמוכים מאד, ועל כן העדיפה הסתבכות צבאית כאפשרות המרכזית המונחת בפניה. אחת הראיות הבולטות לכך נחשפה עם הפעולה הישראלית בליל ה-7 ביולי נגד מערכת מנהרות שתוכננו, כך נטען, לביצועו של פיגוע אסטרטגי נגד ישראל בימים הקרובים. אם אכן אלו הם פני הדברים, הרי שהדבר מעיד לא על תכנית מגירה לשעת צורך אלא על שינוי כיוון עכשווי באסטרטגיה של חמאס; שינוי שאותו ישראל אמורה להפנים וממילא להתחשב בו.

חמאס מניחה כי גם מבצע 'צוק איתן' ומבצעים אחרים מסוגו לא יסכנו את שלטונה ברצועה, בעיקר בשל החשש בישראל מפני פעולות קרקעיות רבות-נפגעים, כמו גם בשל היעדר חלופה עדיפה לחמאס נוכח האיום הנשקף מהארגונים האחרים הפועלים ברצועה. מנגד, פעולה ישראלית, ובעיקר כזו בנוסח הפעולות הקודמות שלא הסתיימו בהכרעה ברורה בשל השיקולים שהוזכרו לעיל, מציעה מבחינת חמאס סיכוי ל"פתיחת המשחק" ושינוי המציאות הקשה בה היא נתונה. לכן, למרבה הפרדוקס, פעולה ישראלית, עם כל נזקיה, איננה נתפשת כאיום חמור יותר מקריסתה הפנימית של חמאס. לכן, גם אם סבב האלימות הנוכחי לא יאפשר לחמאס להיחלץ ממצוקתה, ניתן להניח שהיא תנסה להימנע מקריסה באמצעות התלקחות נוספת שהיא עשויה ליזום בטווח הבינוני.

ביציאתה למבצע 'צוק איתן' ישראל צריכה להיות מודעת למלכודת שמציבה לה חמאס ולעובדה שמבחינת האחרונה לא מדובר בעוד סבב אלימות לצרכים טקטיים. זהו מהלך אסטרטגי מתוכנן המבקש לגרור את ישראל להתפתחות שהיא איננה בהכרח יודעת כיצד לפתור אותה. זאת, במיוחד כשמדובר בכניסה למבצע צבאי שתרחישי ההתפתחות שלו רבים ולא תמיד צפויים. לפיכך, חשיבה בגבולות הטקטיים המסורתיים של "שיקום ההרתעה" לא תספק פתרון למצב הדורש גיבוש מדיניות מקפת וארוכת טווח כלפי הרצועה בכלל וכלפי שלטון חמאס בפרט. ישראל, כך נראה, מתלבטת בין שתי אופציות עיקריות: האחת, לשמר את שלטון חמאס כ"שטן המוכר" נוכח החלופות הגרועות יותר של התחזקות הג'יהאד האסלאמי והארגונים תומכי אל-קאעדה.

במקרה כזה נראה שהאופציה הסבירה ביותר היא לאפשר לחמאס להיחלץ ממצוקתה באמצעות חידוש ממשלת הפיוס והעברת תקציבי הרשות לעזה. האופציה השנייה היא למוטט את שלטון חמאס, מהלך שיתבע פעולה קרקעית נרחבת על כל הכרוך בכך מבחינת חיי אדם, ויחייב שהייה ממושכת של כוחות ישראלים ברצועה עד ייצובו של שלטון אחר שלא בהכרח יחזיק מעמד (לרבות הרשות הפלסטינית). כך או כך, ברי שכל אחת משתי החלופות העיקריות הללו מחייבות את ישראל לתאום עמוק עם שחקניות אזוריות ובראשן הרשות הפלסטינית ומצרים.